

Arkeologisk förundersökning 2013

Innerstaden 1:14 – Stortorget, fornlämning nr 20

GASLEDNING

Malmö stad, Malmö kommun
Skåne län

Arkeologisk förundersökning 2013

Innerstaden 1:14 – Stortorget,
fornlämning nr 20

GASLEDNING

Malmö stad, Malmö kommun
Skåne län

Skånearkeologi

Per Sarnäs

Midgårdsgatan 3

216 19 Malmö

Tel: 0708-82 78 16

E-post: info@skanearkeologi.se

Webb: www.skanearkeologi.se

Arkeologik förundersökning 2013

Innerstaden 1:14 – Stortorget, fornlämning nr 20

Gasledning

Malmö stad, Malmö kommun

Skåne län

Skånearkeologi

Rapport 2013:3

Författare: Per Sarnäs

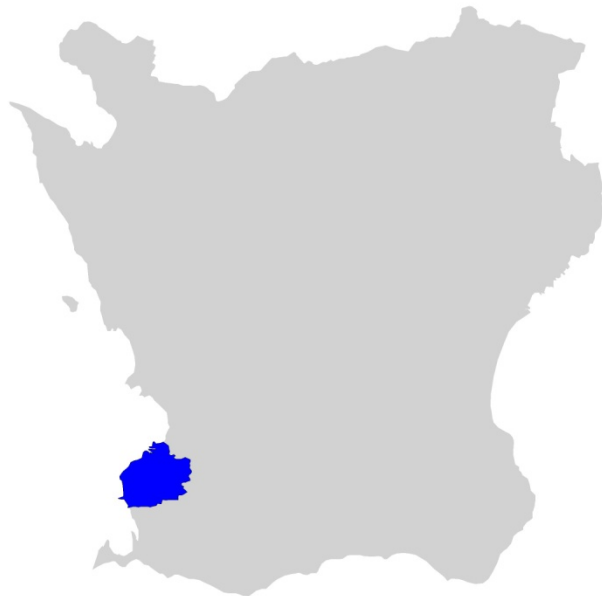
Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Per Sarnäs

© Skånearkeologi 2013

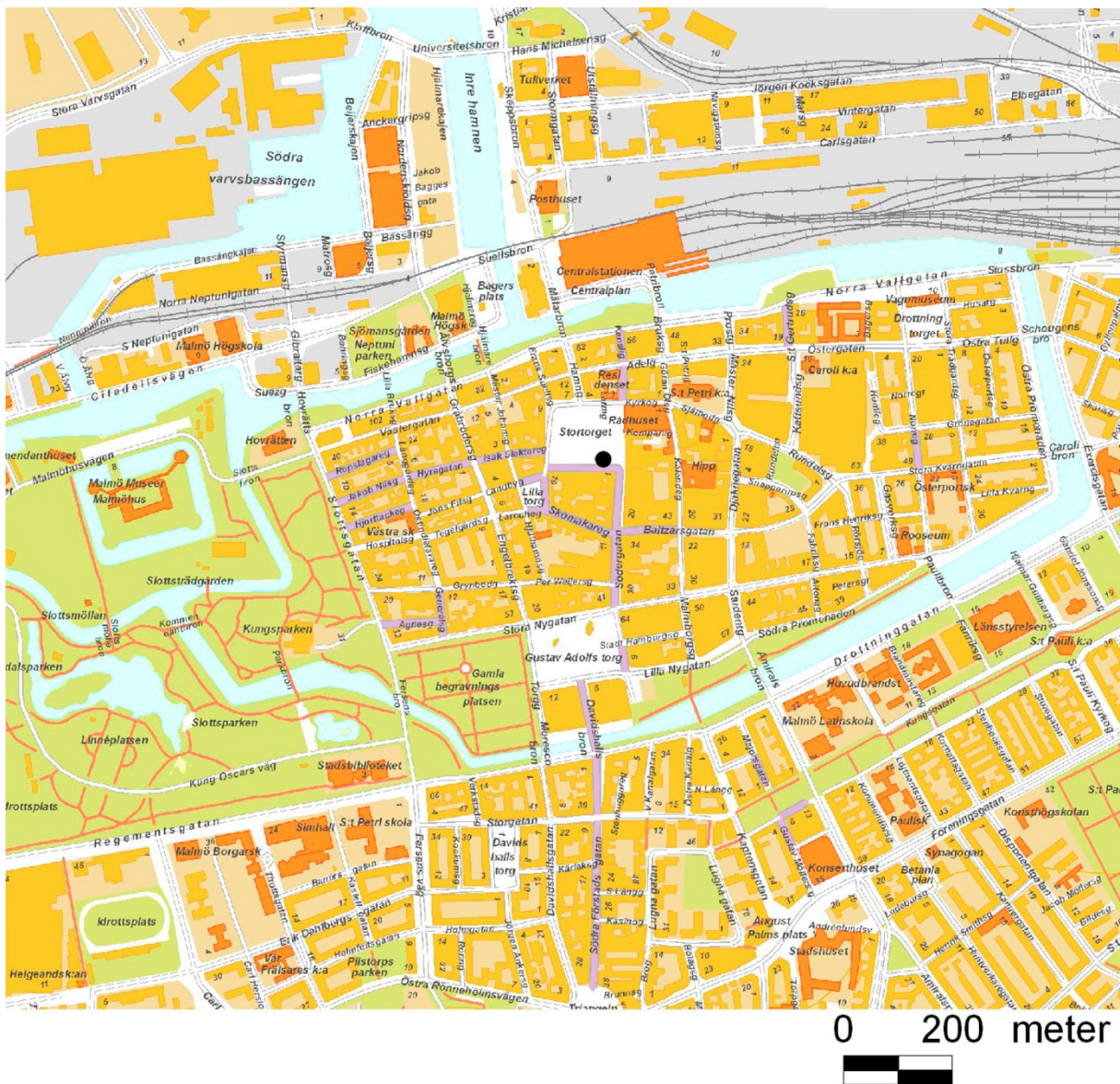
Innehåll

Inledning	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Tidigare undersökningar	5
Undersökningsresultat	8
Referenser	9
Tekniska och administrativa uppgifter	10

Figur 1. Karta över Skåne med Malmö kommun markerat med blått.

Figur 2. Karta över del av Malmö med platsen för undersökningen markerad med svart prick.

Inledning

Med anledning av att E ON Gas Sverige AB skulle lägga en gasledning från en gasledning i gatan söder om Stortorget fram till gatuköket på södra delen av Stortorget, genomförde Skånearkeologi en förundersökning i form av en schaktningsövervakning enligt beslut av Länsstyrelsen i Skåne län (431-14383-2013).

Gasledningen drogs med hjälp av en såkallad jordrakat vilket innebar att man grävde ett schakt i gatan och ett schakt vid gatuköket sedan trycktes en sond med tryckluft under mark. Schaktet i gatan upptogs i äldre schakt varför denna del av arbetet inte omfattades av förundersökningen.

Topografi och fornlämningsmiljö

Åren 1538 till 1545 anlades Stortorget, och ett nytt rådhus uppfördes samtidigt i dess nordöstra hörn. Dessförinnan fanns Helgeandsklostret, Rostockerköpmännens laghus och profana tomter i området. Kvarteren ramades in av gator: I norr Heligesthus Kirkestrede, i söder Kindheste Strede, i väster Helligest Strede och i öster föregångaren till Södergatan. I området för Helgeandsklostret, i den nordvästra delen av Stortorget, fanns även en kyrkogård. Gravar har dokumenterats inom stora delar av området kring Helgeandskapellet (Rosborn 1984).

Helgeandshuset omnämns första gången år 1384. Till denna anläggning hörde en kyrka, vilken brann vid två tillfällen under början av 1400-talet. Ett nybygge igångsattes men fullbordades först i slutet av seklet på grund av pengabrist. Vid det laget hade anläggningen redan omvandlats till ett kloster och underställts Heligandsklostret i Köpenhamn år 1479 (Bager 1971). År 1510 omtalas ett kapell söder om koret.

De ursprungliga marknivåerna på det område som idag utgörs av Stortorget har varit tämligen skiftande (Rosborn 1984). I de nordvästra delarna finns bottensanden på ca 3 m ö.h., och ansluter till den flacka sandås som löper i östvästlig riktning längs med strandlinjen. I de sydöstra delarna finns bottensanden på nivåer kring 1 m ö.h. Att döma av tidigare undersökningar är kulturlagren mellan 1,5 och 2 m djupa. Tjockleken på de moderna bärlagren varierar mellan 0,5 och 1,5 m.

Vid tidigare undersökningar har det även kunnat påvisas komplicerade stratigrafiska sekvenser. I området finns dokumenterat välbevarade bebyggelselämningar med syllstenar, lergolv, utjämningslager, raseringslager etc. Stratigrafierna kompliceras av rivningsarbetena i samband med torgets anläggande på 1530-talet. Dels har vissa murar nedbrutits till den dåvarande befintliga marknivån, vilket lett till att tämligen höga partier av framförallt källarmurar lämnades kvar under mark. Dels har andra murar rivits ner till grunden och materialet tillvaratagits, vilket medfört att långa och djupa diken grävts längs med murarna före det att de tagits upp.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Under årens lopp har vid flera tillfällen markarbeten utförts på Stortorget och arkeologiskt intressanta iakttagelser har gjorts redan tidigt. Det har mestadels handlat om ledningsdragningar. G065:xx utgör Malmö museers arkivnumrering.

I de tidiga undersökningarna (t.o.m. 1960-talet) är det nästan uteslutande byggnadslämningar som har dokumenterats. Vid vattenledningsdragning i torgets nordvästra del år 1913 framkom en källarmur och andra murrester samt ett antal gravar. Lämningarna tolkades som spår av Helgeandshuset/klostret. År 1937 gjordes dels en grävning för en transformatorstation (G065:02) på Stortorget och dels ett långt schakt för en vattenledning längs Frans Suellsgatan, Stortorget och Östra Torggatan (G013:01). Den arkeologiska dokumentationen gjordes i båda fallen av Kalling. I transformatorstationens schakt påträffades en träkonstruktion, en bottenram av trä med en kullerstenssättning innanför. Kalling har tolkat

stensättningen som en del av ett källargolv, medan Sven Rosborn sätter lämningarna i samband med privetanläggningar (Rosborn odaterat).

Under åren 1958–59 och 1962 utfördes flera större ledningsarbeten under övervakning av Carl Gustaf Lekholm (G065:03–07). I samband med anläggandet av en toalett upptogs ett nord–sydligt schakt i torgets södra del där en syllstensrad med samma sträckning som schaktet påträffades. Ett långt diagonalt schakt från toaletten till Kompanigatans mynning upptogs också och här observerades ett flertal byggnadslämningar. Tre stenrader framkom med en ungefärlig nord–sydlig sträckning och i nära anslutning till en av dem en del av ett tegelgolv (Lekholm 1963).

Till följd av byten och renoveringar av vatten- och avloppsledningar i Stortorget östra delar utfördes år 1978 schaktningsövervakningar av totalt elva schakt. Fem schakt berörde platsen för Rostockerköpmännens laghus. I dessa framkom mestadels diffusa byggnadslämningar i form av bärlager och fragment av lergolv. I de norra delarna, i och i anslutning till Heligesthus Kirkestrede, fanns kraftiga raseringslager. I de södra delarna av tomten påträffades bl.a. rester efter en kullerstensbelagd gårdsplan, samt syllstenar, golv och ugnsfundament till en byggnad som legat ut mot Södergatan. I fyra schakt påträffades lämningar efter olika gatunivåer. Lämningarna består av sekvenser med bär- och sättsandslager (Thomasson & Nilsson 2009, s. 63ff.).

Vid en undersökning 1981 belägen omedelbart intill en husfasad vid torgets västra sida dokumenterades östra schaktväggen i sektion. Längs norra delen av schaktet fanns en stenläggning och längre åt sydväst stenar som tolkades som en syllstensrad för en husgavel med medeltida datering. Stenläggningen tolkades som en gatunivå.

Två schakt grävdes vid torgets östra sida 1983. I ett av dem konstaterades flera medeltida gatunivåer, en belagd med knaddersten och två med kullersten. En liten undersökning i norra delen av torget samma år avslöjade tre gravar.

Markarbeten spridda över stora delar av torgets yta utfördes 1984, dels ledningsschakt, dels gropar för trädplantering. I ett schakt i torgets sydöstra del konstaterades fyra bebyggelsenivåer daterade från 1300-tal till 1500-tal. Till den yngsta bebyggelsen hörde en syllstensrad. I två av trädgroparna i torgets nordvästra del påträffades gravar och i en annan några större syllstenar. Ytterligare syllstenar framkom i ett schakt strax sydväst om de förra och ännu ett stycke västerut har en bit tegelmur dokumenterats i sektion. Syllstenarna har tolkats som ingående i Heligandsklostrets kyrka, medan murpartiet har antagits tillhöra någon annan byggnad. Slutligen påträffades i ett schakt längre norrut ett murparti med rester av ett valvanfang och två lergolv i anslutning härtill. Daterande keramikfynd indikerar att dessa lämningar är äldre än klostret och anses därför härröra från 1300-talets Helgeandshus (Thörn 1984, G065:23a).

En undersökning 1986 vid torgets västra sida uppdagade en stenläggning, vilken tolkades som en medeltida gatubeläggning. Den ansågs ha utgjort en del av den nord–sydliga Helligest Strede. Längre österut i samma schakt fanns lämningar av ett lerkliningshus med stensatt golv, tolkat som existerande samtidigt med gatan, samt rester av en yngre byggnad i form av en nord–sydlig grundmur och ännu ett stensatt golv. Grundmuren antas ha ingått i husets gavel mot Helligest Strede (Persson 1986, G065:024).

I sydöstra delen av torget gjordes samma år vissa iakttagelser vid anläggandet av en ny kiosk, främst en brunn som också hade påträffats vid undersökningen 1984 (Kling 1986, G065:025). Ett stycke längre västerut genomfördes en mer omfattande arkeologisk undersökning. De tydligaste bebyggelseämningarna dateras till 1400-tal och består dels av två syllstensrader, vilka är rester av en nord–sydlig byggnad och dels ett lergolv ca 6 m längre österut som hör till en annan byggnad med okänd utbredning. I området mellan byggnaderna utbreddes sig sättsand, här och där med rester av stenläggning. Denna yta antas ha varit stenlagd och eftersom den sammanfaller med en från skriftliga källor känd tomträns tolkas den som en gata. Såväl tidigare (1300-tal) som senare (1500-tal) bebyggelseämningar i form av lergolv finns också på samma plats, men deras begränsningar är oklara. Stora mängder slagg påträffades och smidesverksamhet anses kunna beläggas från 1300-talet och framåt. Det finns också skriftliga uppgifter från 1500-talet om smeder boende i området (Thörn 1987, G065:030)

Vid antikvarisk kontroll för nedläggande av en ny vattenledning observerades år 1988 ett ca 1,5 m långt parti av en tegelmur. Den tolkas som en del av samma mur som iakttogs redan 1913 (Thörn 1988, G065:032).

I de nordvästra delarna av torget utfördes en arkeologisk schaktövervakning år 1994. Då blottades ett stycke öst-västlig grundmur av natursten. I schaktets östra del låg ytterligare en stor grundsten omedelbart söder om de andra. På denna grundsten vilade ett murparti i tegel med avslutning åt väster, men med fortsättning in i schaktväggen åt öster.

Inför ombyggnaden av en nätstation utfördes år 1995 ännu en schaktövervakning i de nordvästra delarna av torget. I den västra delen av schaktet påträffades resterna av en kraftig grundmur, samt längre österut fanns äldre byggnadslämningar. Samma år upptogs åtta schakt i Hamngatan och i Stortorgetets norra del med anledning av byte av vattenledningar. Utanför hotell Kramer framkom murrester av underliggande naturstenar och ett tegelmurverk med en igenmurad öppning på dessa. I de sydvästra delarna av torget påträffades år 1996 en grundmurad halvkällarbyggnad, samt öster om denna framkom lämningar efter äldre byggnader och gårdsplaner. I samband med nedläggning av fjärrvärme utanför Residenset vid Stortorgetets nordöstra hörn påträffades rester av en konstruktion av sten och tegel, eventuellt lämningar efter en bod framför Gyllenpalmska palatset (Thomasson & Nilsson 2009).

Under åren 2004 och 2005 följde Malmö Kulturmiljö VA-verkets modernisering av de äldre vattenledningssystemen i bl.a. Stortorget. På Stortorget grävdes fyra större och två mindre schakt år 2004. En välbevarad källarmur, tre lerbottnar, rester av stenläggningar, en vattenledning av trä samt kulturlager kunde dokumenteras. Anläggningarna kunde dateras från ca 1200-tal (lerbottnar) till 13–1500-tal (murrester och stenläggningar). Arbetet år 2005 berörde enbart Stortorget och innefattade sammanlagt 16 schakt längs torgets norra, nordvästra och södra sida. Raseringslager, gravar, murrester och golvnivåer framkom samt även gatunivåer och kulturlagerrester. Anläggningarna daterades från ca 1300-tal (kulturlager, bebyggelserester, gravar och gatunivåer) till 1500-tal (kulturlager, grundmurar och gatunivåer). Ett av dessa schakt upptogs endast ett par meter ifrån föreliggande undersökning. I schaktet framkom kulturlager på en nivå av 0,8 m under markplan och en rad av grundstenar (Thomasson & Nilsson 2009).

Figur 3. Schaktningen för inkoppling av gasledningen till gatuköket.

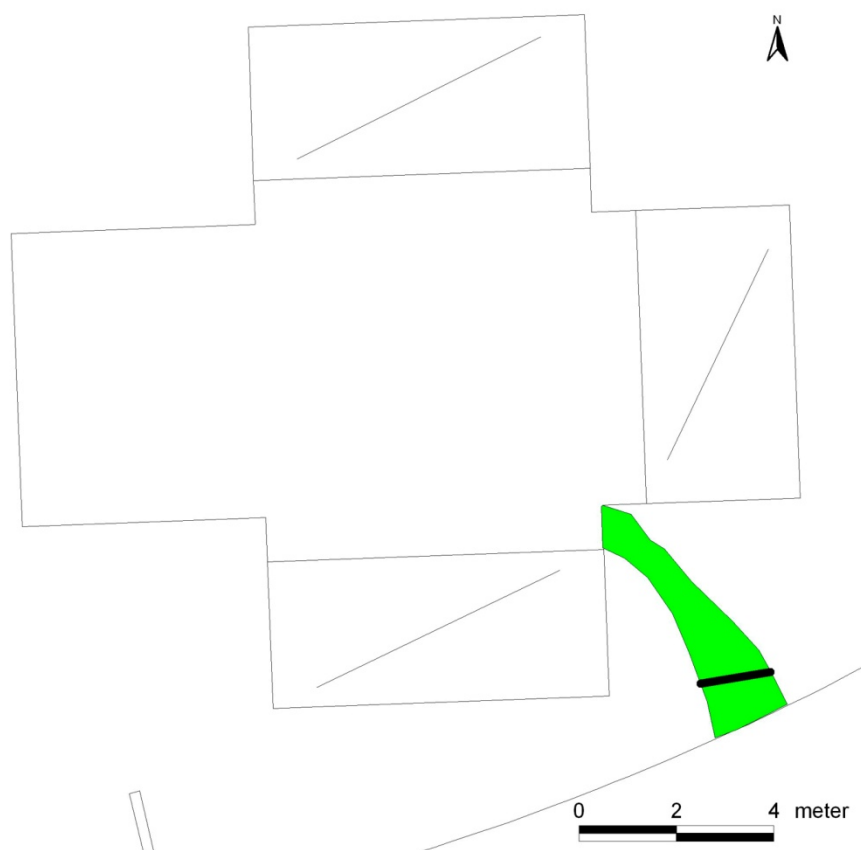
Undersökningsresultat

Enligt den ursprungliga planen skulle endast ett schakt på 1 m² tas upp vid gatuköket med ett djup av 0,5–0,6 m. Dessvärre så misslyckades styrningen av jordraketen så ett större schakt fick tas upp. Man fick schakta upp 5,5 m² innan jordraketen lokaliserades och den sista biten fick man gräva till ett djup av 1,5 m.

Den första delen av schaktet närmast gatuköket grävdes i redan omrörda och påförda massor. När man skulle gräva fram jordraketen vidgades schaktet och schaktdjupet ökade till 1,5 m varvid kulturlager framkom på en nivå av 0,8 m under markplan. Kulturlagret innehöll en del djurben och enstaka bitar av keramik.

En möjlig förklaring till att jordraketen ändrade riktning kan vara den grundmur som har påträffats vid tidigare undersökningar (se Tidigare undersökningar).

Figur 3. De undersökta schaktet är grönt. Söder om den svarta linjen framkom kulturlager.

Referenser

Litteratur

- Bager, E. 1971. Bjurling, O, huvudredaktör. Salomonsson, B., Tomner, L. & Bager, E. *Malmö Stads Historia del I*. Malmö 1971.
- Lekholm, Carl Gustaf. 1963. Arkeologiska och byggnadshistoriska fältarbeten 1962. *Malmö fornminnesförening. Årsskrift 1963*. Ljungberg, Leif (red.). s. 97–103. Malmö.
- Rosborn, S. 1984. *Malmö. Den medeltida staden och dess omland*. RAÄ/SHM Rapport Medeltidsstaden 67. Stockholm.
- Thomasson, J. & Nilsson, H. 2009. *Stortorget i Malmö. Pre-urbana aktiviteter, kvartersbebyggelse, klosterområde, gatunivåer och torget. Schaktningsövervakningar åren 1937 till 2005*. Malmö Museer Arkeologienheten 2009:028.

Opublicerat material

- Kling, J. 1986. Stortorget Malmö kommun. Antikvarisk kontroll 1986. Arkivrapport. MHM 6873 (G065:025).
- Rosborn, S. (odaterad). Malmö helgeandskloster, Stortorget. Stadsantikvariska avdelningen, Malmö Museer. Otryckt rapport.
- Persson, J. 1986. Arkivrapport. Medeltida lämningar å Stortorget västra sida. MHM 6894 (G065:024).
- Thörn, R. 1987. Stortorget. Arkeologisk undersökning 1986. Arkivrapport. MHM 6941 (G065:030).
- Thörn, R. 1988. Stortorget. Antikvarisk kontroll 1988. Arkivrapport. MHM 7199 (G065:032).

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer	431-14383-2013
Skånearkeologis diarienummer	201305
Län	Skåne
Kommun	Malmö
Socken	Malmö
Fastighet	Innerstaden 1:14
RAÄ-nummer	20
Ekonomiska kartans blad	2C 23
Koordinatsystem	Sweref 99 TM
X koordinat	6164013
Y koordinat	374055
M ö.h.	3-4
Fältarbetstid	2013-08-28-2013-08-29
Antal arbetsdagar	2
Antal arkeologtimmar	2
Undersökt yta	5,5 m ²
Personal	Per Sarnäs
Uppdragsgivare	E ON Gas Sverige AB
Dokumentationsmaterial	Malmö museer, arkivnr: G65:51 Digitala foton
Kostnader	
Fältarbete:	1 300:-
Rapport:	4 550:-
Tryck:	1 000:-
Summa:	6 850:-

